

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабишкін О. Шевченкова слава. Київ: Дивослово. 1989. 89 с.
2. Гуржій І. О. Історичні погляди Тараса Шевченка. Київ: Наукова думка. 1964. 242 с.
3. Різниченко О. Культ Шевченка в його історичній ретроспективі. Артанія. 2011. №1. Кн. 22. С.12.
4. Сверстюк Є. Шевченко і час. Київ: «Воскресіння», 1996. 160 с.
5. Симоненко Р. Г. Тарас Шевченко та його доба: у 3 т. Харків: Фоліо, 2013. Т. 1. 495 с.
6. Тарас Григорович Шевченко. Повна збірка творів, в трьох томах. Київ. 1951. т. III. с. 172.
7. Шабліовський Є. С. Патріотичні ідеї в творчості Шевченка. Київ: «Радянська Україна», 1961. 92 с.

*Куца Ольга,
доктор філологічних наук, професор,
Куца Лариса,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
larkutsa@ukr.net*

«БАЖАННЯ ЖИТТЯ» – ЗАСАДНИЧА ФОРМУЛА

УНІВЕРСАЛЬНОЇ ХУДОЖНЬОЇ СИСТЕМИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Іван Франко писав: «Коли б мені прийшлося схарактеризувати поезію Шевченка, то я сказав би: се поезія бажання життя» [2, с. 264]. Учені неодноразово акцентували, що художня література (поезія і проза) мало дає прикладів подібних проявів *бажання життя*, яке відтворюють сторінки Шевченкових творів. У його творчому житті перемагав потяг до написання поезій, які, за його ж висловом, наче ті «плаксиви, худі діти», призводили до драматизму і фатальності життя художника. Уже поезія «Думи мої, думи мої...» дивовижно поєднувала більшість мотивів і настроїв у всій художній системі

Шевченка, яку пронизуватиме надалі ота означена Франком формула – бажання життя.

Намагання відкрити Україну в усіх її вимірах, щоб відкрити її українцям і світові, – для Шевченка означало *жити*: «Було колись добре жити / На тій Україні»; «запорожці / Вміли панувати»; «Минулося» [3, с. 94; 95]. Все відоме і легко вкладається у парадигму бажання життя. У творах Шевченка неодноразово прочитуємо тезу, що життя – Боже благословення, великий Божий дар. Під таким кутом зору дискусійною поставала інтерпретація життя як Божого дару у поемі «Катерина». Варто говорити про дві іпостасі життя у цьому творі: перша – це життя серцем або ж життя вільного серця; друга іпостась – це зовнішні українські реалії, які не скупились на подібні, як у «Катерині», сюжети. Друга іпостась бажання життя символізує буття України та її трагічну перспективу. Якраз вона пов'язана у Шевченка із посяганням «іншого», «чужого» і загалом «чужості» на свободу українського серця. Тут йдеться про право вибору і особливо про надмірну довірливість українського серця. Звідси впливав трагізм руйнування непорушного родового закону, трагізм батьків в українському буттєвому контексті, а найголовніше прочитувалося у призмі християнства, – життя душі після переходу в інші світи. Українська перспектива відтворена тут досить промовисто. Це життя сироти, «московського сина». Першим доповненням до поеми стали дві картини (1840) «Сирітка-хлопчик ділиться милостинею із собачкою під тином» і «Хлопчик із собакою в лісі». Через чотири роки після написання поеми «Катерина» він намалював картину «Катерина». Саме цю картину Шевченко любив особливо і турбувався, щоб вона кудись не помандрувала «за москаліками», адже, повторював у листуванні, це «**моя Катерина**». Картина – не ілюстрація до поеми, а *доповнення*. У листі до М. Тарновського сам Шевченко описує епізод, якого немає у поемі: «У царині ... дідусь ... ложечки собі струже і сумно дивиться на Катерину... А москаль дере собі за своїми, тільки курява ляга – собачка ще поганенька доганя його та ніби гавкає...» [4, с. 21]. На картині привертають увагу символи вітряка, могили і дерева. Поема «Катерина» зворушила

Шевченкових сучасників. Бр. Залеський просив дати її Едуарду Сові для перекладу польською мовою. Шевченко відмовив, пославшись на факт, що структура твору, представлення дійових осіб, статички і динаміки потребують доопрацювання. Отже, формулу бажання життя Шевченко вивершив «у цілості» – у поемі і картині. І. Дзюба першим прочитував у різножанрових творах Шевченка майже незмінну жіночу тягу «до інакшого, незвичного, соціально вищого й оманливого – свого роду бажання розімкнути межі наперед заданого, розширити життєві обрії, прилучитися до таємниці інакшого світу. Проте ... ця природна потреба повнішого життя оберталася трагедією» [1, с. 126].

Першим масштабнішим твором на засланні стала поема «Княжна», у якій Шевченко проілюстрував цинічно-звірський спосіб ціноутворення, коли «тисячами гинуть / Голодні люди. А скирти гниють». Серед цього пекла живе «серденько», «краса молодая», яка прийшла у світ на радість, «світові на диво». Читача вразила у поемі трагічна невідповідність призначення життя героїні і реалії її життя. На засланні Шевченко глибше «вглянувся» у людину. Пораду К. Брюллова не лише споглядати натуру, а «вглядатися в неї», він зреалізував у різних жанрах образотворчого мистецтва і словесної творчості. Перед «Княжною» написана поезія «Не кидай матері! – казали...». Тема добровільної втечі з дому – одна із найдраматичніших у Шевченка. Зречення рідного дому і матері – це власний вибір героїні. Це так само бажання іншого життя. Картина запустіння дому, як результат гріха, вражаюче апокаліптична. Надважкий акт милосердя – випросити у Бога життя для душі десь там, на висотах, ліричний суб'єкт, як і в інших творах, перебирає на себе: «Благаю Бога, щоб печаль Тебе довіку не збудила...» [3, с. 359].

Названі твори на різних рівнях пов'язані з повістю «Княгиня» (1853). У листах він неодноразово писав, що доля «Княгині» його «дуже турбує». У повісті «Княгиня» запитання із поеми «Княжна» («Чому добре умирає, а зле оживає?») усіма своїми променями спрямоване до образу матері (Катерини Лук'янівни). Читач, який ознайомлений зі змістом поеми «Княжна», запам'ятав

Шевченкове: «В гору не залазь». Коли Катруся була уже на порі, то матері, Катерині Лук'янівні, захотілося князя. Розгортається хвилюючий сюжет: прояви пихатості, марнославства, бажання Катерини Лук'янівни вивищитися – все це стає на прю із бажанням життя молодят, поступово перетворюючи рай у пекло. Стилістично це пекло підсилюється повторами: «От тобі й князь! От тобі й княгиня!». У жодному іншому зі своїх творів Шевченко з подібною повнотою не оголив гріх гордості, який паралізує життя душі.

«Москалева криниця» належала до улюблених поетових творів. Другий варіант поеми (1857) завершував велику тему про варнака. Більшість мотивів своєї творчості Шевченко звів у призму «Москалевої криниці». Згадками про поему рясніє його листування. У цьому творі втілена одна із засадничих дихотомій Шевченка: життя «людини» (за Євангелієм, «чоловіка» - уособлення добра) і життя «людей» як збірного поняття, що часто постають джерелом зла. Вглядання у бажання життя людини (чоловіка) у контексті бажань життя людей приводило поета до вражаючого прозріння і ставало його найбільшою мукою, що він засвідчує у листуванні. Йшлося насамперед про ідею євангельського милосердя і всепрощення, що відбилося у всій творчості Шевченка. Ритуал копання криниці не давав спокою творчій уяві Шевченка і поставав у різних жанрах. Другий варіант «Москалевої криниці» написаний у час «нестерпного стану». Тоді Шевченко нервово працював над «Притчею про блудного сина», очікуючи, коли пошта принесе йому «святе слово» «Звільнений». Була ще одна надважлива причина інтенсифікації нервового стану Шевченка. Він переживав, що «захолоне в неволі» і «вже не втне нічого віршами». Щоб з'ясувати для себе, чи «втне», він повернувся до «Москалевої криниці». Історію Максима розказує «старий недобиток варнак», який з ревнощів (Катерина вдовичівна стала не його, а Максимовою дружиною) спалив хату вдови і молодят, які жили у цій хаті. Катерина із страху помирає. Коли Максим повернувся із війни калікою, варнак із лютої заздрості до його доброти і до Максимової Божої благодаті підступно втопив його в тій криниці, яку «святий муж» викопав для людей. Шевченко акцентує на заздрощах, що призводять до братовбивства серед самих

українців-селян, підносячи заздрість на рівень переступу перших людей – вбивства Авеля Каїном. Тема «бажання життя» душі у поемі сягає кульмінації.

Бажання життя у «Щоденнику» ілюструють численні контакти із друзями і знайомими під час подорожі із заслання. Він впорядковує рукописи, готує твори до видання, малює портрети нових знайомих, турбується про пристойний одяг; швидко входить у театральне і музичне життя. Найглибше формула «бажання життя» – *бажання життя нації* – втілена у графічній серії «Блудний син». Новозавітний текст (Лк: 15; 11-24) про втрату сином найдостойнішого батька Шевченко спрямував на долю нації. Сам Шевченко розглядав графічну серію як «власне чудо».

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія української літератури: У 12 т. Т. 4. Тарас Шевченко / Авт. Іван Дзюба. Київ: Наукова думка. 2014. 782 с.
2. Франко Іван. Шевченкознавчі студії. Львів: Світ, 2005. 471 с.
3. Шевченко Тарас. Кобзар. Вперше зі щоденником автора. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2014. 957 с.
4. Шевченко Тарас. Повне зібр. тв. у 12 т. Т. 6. Листи. Київ: Наукова думка, 2003. 614 с.

*Лановик Мар'яна,
доктор філологічних наук, професор,
Лановик Зоряна,
доктор філологічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
m-z@ukr.net*

ХУДОЖНЯ ВІЗІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА:

ПОЕТИКА «ТЕМНИХ ЧАСІВ»

У літературознавстві уже багато сказано і чітко окреслено відмінності між двома типами культур епохи Романтизму – державних (які творилися у сприятливих умовах) та бездержавних (у добу романтизму загострилася національно-визвольна боротьба поневолених імперіями європейських націй),